

HELLEFLYNDEREN VED GRØNLAND

Af dr. phil. Paul M. Hansen

Helleflynderens skæbne i grønlandske farvande er et eksempel på, hvorledes en rig bestand af en værdifuld fisk ved kraftig efterstræbelse igennem en kort årrække kan blive ødelagt for lange tider. Skylden for den katastrofe, der i trediverne ramte den grønlandske helleflynderbestand, kan ikke tillægges grønlændernes beskedne fiskeri. Det var de store fremmede fiskeriexpeditioner, der med de mest moderne skibe og redskaber, drev et hensynsløst storfiskeri såvel på dybt vand som på bankerne i Davisstrædet, der gav helleflynderbestanden sit knæk. Først i de seneste år ser det ud til, at den er ved at begynde at komme på fode igen. I denne og en følgende artikel skal vi se nærmere på, hvorledes det gik til. Først vil det dog være nødvendigt at give en kort fremstilling af de vigtigste træk i helleflynderens biologi, der dog endnu kun er mangelfuldt kendt.

Helleflynderen (*Hippoglossus hippoglossus*) kan opnå en kolossal størrelse. Det opgives, at den kan blive op mod 4-5 m lang med en vægt af 200-500 kg, men sådanne angivelser hører sikkert hjemme i fablernes verden. Sikker er derimod en angivelse fra Nordisland på 365 cm (vægt 266 kg). Det er dog kun hunnerne, der kan nå en så gigantisk størrelse. Hannerne når sjældent over halvanden meters længde.

Helleflynderens udseende er vel så almindeligt kendt, at en nærmere beskrivelse er overflødig. Men måske har de fleste dog kun set helleflynderen i fiskeforretningerne, hvor den ligger på frysedisen til udskæring med den hvide blindside opad, berøvet hoved og indvolde. Medens blindside, den venstre side, som det er tilfældet hos de fleste flynderfisk, er hvid, kan øjesiden, den højre, variere i farve efter hvilken bundart, den opholder sig på; ofte er den ensfarvet brun eller grønarmoreret. Herhjemme hører man ofte navnet hellefisk fejlagtigt brugt om helleflynderen. Hellefisken er en helt anden fisk, der her i Danmark kun anvendes røget og aldrig i frisk, fersk tilstand. Helleflynderen er her i landet festspise og er i høj pris, selvom den isede eller frosne helleflynder, som er tilgængelig for os herhjemme, med hensyn til velsmag ligger langt under den friske fisks, der lige er taget op af vandet.

Helleflynderen hører hjemme i det nordlige Atlanterhav. I det nordlige Stillehav findes en meget nærstående art, *Hippoglossus stenolepis*. Den findes såvel på store dybder helt ned til ca. 1000 m som på ganske lavt vand. Ved Grønland kan den undertiden

findes på så lavt vand, at man kan se den svømme nær bunden. Nærværende forfatter har engang i en gren af Godthåbsfjorden, været med til at fange tolv ret store helleflyndere fra en motorbåd, der lå til ankers på så lavt vand, at man kunne se, hvordan helleflynderne bed på håndsnøren. Når man fisker torsk på håndline kan man undertiden komme ud for, at en helleflynder følger med lige til overfladen efter den torsk, man trækker op. Har man en stang med en krog i nærheden og er hurtig i vendingen, kan det godt lade sig gøre tillige at fange helleflynderen.

Helleflynderens gydeforhold er først blevet klarlagt i nyere tid fra dansk og norsk side. Den norske forsker *Gunnar Rollesen* har på laboratoriet i Trondheim haft held til at foretage kunstig befrugtning og klækning af helleflynderæg, og på den måde har han klarlagt æggens udviklingsstadier og beskrevet de nyklækkede ungers udseende. Samtidig har dr. phil. *Vedel Tåning* sammenstillet det efterhånden ret store materiale af spæd helleflynderyngel, som er taget i fintmaskede poser på havundersøgelsesskibet »Dana«s mange togter og derigennem givet et væsentligt bidrag til at skaffe klarhed over gydeforholdene. Æggene, der er store, 3,2 mm i diameter, klækkes ved en temperatur af 6° C, på 16 dage i laboratoriet i Trondheim. De nyklækkede unger målte mellem 7½ og 8 mm.

Æg og spæd yngel er fundet i et område på dybt vand i ca. 200–700 m's dybde over ca. 1000 m's bunddybde vest og syd for Island til vest for Færøerne og herfra mod sydvest mod Skotland. Her må de vigtigste gydepladser for helleflynderen findes. Antagelig foregår gydningen på ca. 1000 m's dybde i marts og april og slutter sidst i maj. Ungerne kommer, når blommesækken er fortæret, op nær overfladen, hvor de driver med strømmen.

I grønlandske farvande er der kun fanget ganske få unger af helleflyndere, medens hellefiskeunger er meget talrige. Det er derfor sikkert kun en meget sparsom gydning, der finder sted i Davisstrædet.

Ungerne har ligesom andre flynderunger øjnene anbragt på hver side af hovedet, og først efterhånden indtræder skævheden, hvorved det venstre øje rykker op på højre side af hovedet. Ungen, der nu er mellem 3 og 4 cm, søger nu til bunden på lavt vand. De tidlige bundstadier er endnu ikke fundet ved Grønland. De yngste, der er taget i dette område, er to eksemplarer på 20 cm's længde, der var to år gamle. De fangedes i fintmasket vod tæt ved land i en lille fjord i Julianehåb distrikt.

»Tjalfe«ekspeditionen i 1908–09 påviste, at helleflynderen i vinter- og forårstiden findes i de dybere dele af Davisstrædet på havbankernes skråning, hvor de hovedsageligt lever af dybvandsrejer (*Pandalus*). Når vandet over bankerne omkring midten af juli opvarmes tilstrækkeligt, trækker helleflynderen herop.

Tidligere havde helleflynderen sin nordgrænse i Diskobugten, men i den nuværende varmeperiode har den bredt sig helt op til Upernavik, hvor den dog er sjælden. I Uma-

nakfjorden, særlig udfor munden, forekom den ret talrigt i trediveerne, men synes dog i de sidste par år at være stærkt i tilbagegang i disse farvande.

Ved hjælp af helleflynderens øresten kan man bestemme dens alder. Helleflynderørestenene er dog langt vanskeligere at aflæse end torskeøresten. Man har dog ved ørestenenes hjælp i forbindelse med målinger fået besked om vækstforholdene samt om bestandens sammensætning af årgange i de år, hvor materiale har kunnet fremskaffes. Som femårige, syvårige og tiårige er de omtrentlige gennemsnitslængder henholdsvis 66, 75 og 100 cm. Væksten er således ret langsom. De ældste, der er bestemt i grønlandske farvande, er ca. 26 år. I den alder er de mellem 1½ og 2 m lange.

I hvilken alder, helleflynderen bliver yngledygtig ved Grønland, kendes ikke. Ved Norge menes dens kønsmodenhed for de fleste at sætte ind ved en alder mellem 10-15 år, og rimeligvis er noget lignende tilfældet ved Grønland.

Helleflynderen er istand til at foretage lange vandringer, hvilket fremgår af mærkningsforsøg, der fra dansk side er foretaget med små helleflyndere ved Færøerne. En del af disse mærkede helleflyndere er fanget igen ved Island. Ved Grønland er kun ganske få helleflyndere mærket, og de enkelte af disse, der er fanget igen, er fanget ved mærkningsstedet med undtagelse af to. Den ene mærkedes i Godthåbsfjorden og genfangedes otte år efter ved Ivnalik i Nordgrønland ca. 250 sømil nord for mærkningsstedet. Den anden, der også mærkedes i Godthåbsfjorden, fangedes ti måneder efter på Lille Hellefiskebanke 105 sømil fra mærkningsstedet.

Helleflynderen er eksemplet på en fisk, der meget let lader sig fiske op. Eksempler herpå kendes både fra Norge og Island og ikke mindst fra Grønland. Vi skal her kun omtale, hvorledes det er gået i sidstnævnte område. Først vil vi se på det helleflynderfiskeri, der er drevet af den grønlandske befolkning gennem tiderne.

Fra de tidligste tider har grønlænderne sat stor pris på helleflynderen, der spises både i frisk og i tørret tilstand. Skåret i strimler og tørret som ræklinger opbevarede den som vinterforråd. Dog var dette produkt et så stort lækkeri, at det vel aldrig slog til en hel vinter igennem.

Ved Taseralik i Egedesminde distrikt samledes hvert år i århundredets begyndelse 5-600 grønlændere i juli-august for at drive helleflynderfangst. Selve fiskeriet blev drevet med håndsnøre fra kajak, og de grønlandske fiskere havde stor færdighed i at fange de store, tunge og kraftige fisk fra dette spinkle fartøj. Da et helleflynderfiskeri med eksport af saltet helleflynder for øje i 1908 blev påbegyndt ved Holsteinsborg, blev fiskeriet også her til at begynde med drevet fra kajak, men på foranledning af professor *Adolf Jensen*, der i 1908 og 1909 med »Tjalfe«-ekspeditionen havde foretaget fiskeriundersøgelser ved Grønland, blev der i 1910 udsendt to danske fiskere til Holsteinsborg for at indføre mere rationelle metoder i fiskeriet. Den ene af fiskerne *J. M. Jensen* havde tidligere deltaget i helleflynderfiskeri og torskefiskeri ved New Foundland, og ud fra sine

Foto: Tjalte-ekspeditionen

Helleflyndere fanget på »Tjalte«-ekspeditionen 1908-09, der påviste, at helleflynderen i vinter- og forårstiden findes i de dybere dele af Davisstrædet på havbankernes skråning, hvor de hovedsageligt lever af dybvandsrejer.

erfaringer fra dette fiskeri indførte han dorymetoden i grønlændernes helleflynderfiskeri. De små fladbundede både, doryer, blev solgt til grønlænderne på lempelige vilkår. Ved fiskeriet slæbtes doryerne af en mindre motorbåd ud på bankerne, hvor fiskeriet foregik

15-20 sømil fra kysten. Motorbåden kunne slæbe 5-9 doryer, men skulle fiskeriet foregå langt ude tilsøs, kunne der kun slæbes 4 doryer. Fiskeriet foregik med langliner, og håndliner anvendtes, medens langlinen stod. Denne fiskemetode indebar naturligvis et stort risikomoment i disse nordlige farvande, hvor vejret meget hurtigt kan skifte fra fint stille og klart vejr til storm og tåge.

I begyndelsen af tyverne gik man over til at fiske med langliner direkte fra motorbådene, der blev forsynede med motordrevne spil og linekastere efter amerikansk mønster. Linekasteren, den såkaldte »Shoot«, gjorde det muligt at sætte linen, medens båden sejlede fuld fart, og megen tid vandtes herved. Endnu var der dog en del grønlandere, der drev doryfiskeri, og som af motorbåden blev bugseret ud til fiskepladserne. I 1924 gjorde man foranstaltninger til at drive helleflynder- og torskefiskeri på endnu mere newfoundlandsk vis, idet man anskaffede den 76 tons drægtige motorjagt »Hvidfisken«, der skulle opankres på banken og være moderskib for de grønlandske doryer. Man blev ved denne metode uafhængig af land, og fangsten kunne behandles ombord. Et virkeligt grønlandsk bankfiskeri kunne derved udvikles. Desværre blev dette forsøg meget hurtigt opgivet, vistnok var skibet dårligt egnet til formålet, og forsøget fik ikke den tilslutning hos grønlanderne som forventet. »Hvidfisken« overgik til kolonien Umanak som togtefartøj, medens helleflynderfiskeriet fortsatte med motorbåde som tidligere. Ialt var der fem sådanne både ved Holsteinsborg.

Foruden fra Holsteinsborg var helleflynderfiskeriet blevet iværksat ved Kangamiut og ved Agto. Ved disse steder startedes dette fiskeri henholdsvis i 1911 og 1912. I tyverne blev fiskeriet fra Kangamiut flyttet til øen Simiutaq ved Søndre Strømfjords munding, hvor der opførtes et lille saltehus. Her foregik fiskeriet fra medio juli til begyndelsen af september i de år, det blev drevet som doryfiskeri, senere da motorbådsfiskeriet indførtes, blev Kangamiut atter fiskeriets basis, og to motorbåde sattes ind i fiskeriet. Helleflynderen saltedes i tønder dels som benstykker dels som fileter. Produktet fandt afsætning i Belgien, men efter 1. verdenskrig var efterspørgslen ringe. På det danske marked var der ingen afsætningsmuligheder.

I 1924 oprettedes ved Holsteinsborg et lille henkogningsanlæg. Det var et anlæg, der i årene 1914-17 havde fungeret som henkogningsstation for fjeldørred fra Grædefjorden, et forsøg, der mislykkedes totalt på grund af svigtende fangstudbytte. Den dygtige og erfarne fiskemester Martin Hansen kom til at lede stationen. Henkogning af helleflynder var noget ganske nyt og krævede en del eksperimenter, men ved et energisk arbejde lykkedes det at finde frem til en metode, der gav et særdeles velmagende og smukt produkt, der let kunne afsættes. Fabrikken blev efterhånden stærkt udvidet og moderniseret, bygningerne udvidedes, der byggedes blikkenslagerværksted, så dåserne kunne fremstilles på fabrikken, lagerrum indrettedes, en glidebænk med automatisk vægt blev bygget, så at helleflynderne kunne køre fra fiskerbådene lige til lagerrummet uden at

røre jorden, og til rensningen af den stærkt slimede fisk konstrueredes særlige rensemaskiner med gennemstrømmende vand, så at slimet kunne fjernes hurtigt og yderst effektivt. I den store henkogningshal indrettedes en skæremaskine samt flere autoklaver og dåselukkemaskiner. Alt var således klart til at fremstille en stor produktion, men allerede da skete katastrofen. Fangsterne gik ned fra sæson til sæson trods alle anstrengelser fra Holsteinsborgs og Kamgamiuts fiskere for at skaffe råproduktet til fabrikken. Årsagen til tilbagegangen skyldtes ikke rovfiskeri fra grønlændernes side, men den fiskerivirksomhed som store norsk-engelske ekspeditioner drev i hele Davisstrædet både på bankerne og på det dybe vand. Helleflynderbestanden blev reduceret til et minimum. Nedgangen i grønlændernes fiskeri ses tydeligt ved betragtning af de omtrentlige gennemsnitsfangster pr. år for forskellige tidsperioder. I perioden 1921-25 var gennemsnitsfangsten 95 tons, i 1926-30 var den 218 tons, og i 1931-35 faldt den helt til 48 tons; endelig blev der i årene 1936-39 kun fisket ca. 7 tons pr. år. Det ringe udbytte i tredivernes første halvdel var for ringe til at holde fabrikken igang, man måtte se sig om efter et andet råprodukt at behandle, og dette fandt man i de store forekomster af dybvandsrejer i Amerdloqfjorden. Motorbådene blev i 1934 forsynede med trawlspil til rejefiskeri, fabrikken blev indrettet til rejehenkogning, og den nye produktion påbegyndtes i 1935. Det rationelle helleflynderfiskeris tid var forbi, og hermed ophørte det eneste virkeligt søgående fiskeri, som blev drevet af grønlænderne.

I årene efter krigen har man forsøgt at udnytte den grønlandske helleflynderbestand. Denne gang dog på en helt anden måde end tidligere, idet man ikke har drevet fiskeriet fra Den kongelige grønlandske Handels fartøjer, men kun har opkøbt de helleflyndere, som grønlænderne har fisket fra deres egne både. Helleflynderne er indhandlet til frysning ved de fryserier, som har været oprettet af Det grønlandske Fiskerikompagni ved de forskellige grønlandske byer samt ombord i kompagniets fryseskib »Greenland«. »Greenland« blev i sæsonerne i 1951 og 1952 stationeret i Diskofjord og opkøbte fangsterne, der var taget med langliner fra grønlændernes små fartøjer. Resultatet blev meget dårligt, idet der i 1951 fiskedes 114 tons helleflynder og i det næste år kun 34 tons. Forsøget blev derefter opgivet ved denne fiskeplads. Den samlede indhandling var i 1952 på 68 tons, og i 1953 blev resultatet kun 57 tons. Forsøget på at genoplive helleflynderfiskeriet er således blevet en skuffelse.

Udenlandske fiskere har i de sidste par år udtalt sig optimistisk om helleflynderforekomsterne i den sydlige del af Davisstrædet, men det synes dog tvivlsomt, om et fiskeri alene på helleflynder vil være rentabelt også i disse områder.